

TEKNOLOJİYE YETİŞME SORUNU
JAPONYA - G.KORE MODELİ
ve
TÜRKİYE

Aykut Göker

3 Mayıs 1993
ODTÜ İktisat Bölümü

“TEKNOLOJİYE YETİŞME” KAVRAMI ÜZERİNE

"Teknolojiye yetişme sorunu"nu Türkiye'nin dahil olduğu, Kapitalizmin Dünya Sistemi çerçevesinde ve Türkiye ile karşılaştırılabilir ülkeler açısından irdelemeye çalışacağım.

Ama önce, "teknolojiye yetişme sorunu" derken, neyi anlatmak istediğimi açıklamam gerekiyor.

"Teknolojiye yetişme" ile dönemin egemen teknolojileri olarak nitelenebilecek teknolojilere yetişmeyi kastediyorum. Benim kısaca "dönemin egemen teknolojileri dediğim türden teknolojiler, örneğin, OECD literatüründe¹ "*pervasive generic technologies*" (yayılgan-kapsayıcı teknolojiler) olarak anılıyor...

Söz konusu teknolojiler, ekonomi/teknöekonomi literatüründe başka sıfatlarla da anılıyorlar:

- "*Heartland technologies*" / merkez bölge² teknolojileri,
- "Paradigma değişimine neden olan teknolojiler,"
- "Yeni teknoloji sistemleri,"
- "*Core technologies*" / çekirdek teknolojiler,

bunlardan yalnızca birkaçı...³

Peki, ne tür teknolojiler, bunlar?

"*Pervasive generic*" teknolojiler, ileriye dönük bağ etkileri son derece güçlü yeni üretim dallarının doğmasına ve ekonominin hemen hemen bütün etkinlik (aktivite) alanlarında köklü değişimlere neden olan teknolojilerdir. Ya da bir başka deyişle; bu tür teknolojiler, sektörler arası girdi-çıkıtı matrislerine yeni satır ve sütunların eklenmesine neden oldukları gibi, matrisin bütün katsayılarının da önemli ölçüde değişmesine neden olan teknolojilerdir.

Örneğin, İngiliz Sanayi Devriminin yer aldığı tarihsel süreçte, **buhar teknolojisinin**, o dönemin egemen teknolojisi, "*pervasive generic*" teknoloji, olduğunu söyleyebiliriz.

¹ Bknz., OECD, 1988., **New Technologies in the 1990s**, OECD Yayını.

² "Heartland (merkez bölge)" aslında bir jeopolitik deyimdir.

³ Burada sözü geçen teknoloji kategorileri için bknz., Freeman, C, 1989., "Yeni Teknoloji ve Yetişme Sorunu", Çev. A.Göker., Endüstri Mühendisliği, Kasım 1990, Sayı 10.

Üretim alanlarının hemen hemen hepsinde, buhar gücünden yararlanabilme olanağını getiren bu teknoloji, imalat/üretim yöntemlerinin (proseslerinin) büyük bir çoğunluğunun **mekanizasyonunu** mümkün kılmış; yeni sektörler yaratmış; demiryolu sistemine ve gemilere uygulanmasıyla, dağıtım ve ulaşım sistemini bütünüyle değiştirmiş; dolayısıyla üretimde ve taşımacılıkta ölçek ekonomilerinin ve maliyet yapılarının önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur.

Daha sonraki tarihsel dönemlerde;

- elektrikten bir güç kaynağı olarak yararlanmayı getiren elektrik teknolojisinin,
- ya da bir başka güç kaynağı olarak, içten yanmalı motorları doğuran teknolojilerin

benzeri etkiler yarattığı; bunların da dönemleri için, birer "*pervasive generic*"⁴ teknoloji olduğu söylenebilir.

Günümüzde bu rolü oynayan teknoloji, **enformasyon** teknolojisidir. Yalnız, önemle altını çiziyorum: **enformasyon teknolojisi derken; mikroelektronik + bilgisayar + telekomünikasyon teknolojilerinin** bir birleşiminden;

- CAD/CAM sistemlerini,
- FMS sistemlerini,
- ileri-esnek otomasyon sistemlerini,
- istem (talep) - tasarım - üretim - pazarlama kompartımanları arasındaki sistemik otomasyonu doğuran bir birleşimden söz ediyorum.

Ve ben "teknolojiye yetişmek" derken **böylesi bir teknolojiye** yetişmekten söz ediyorum.

SORUN JENERİK TEKNOLOJİLERE YETİŞMEKTİR...

Sorun niçin böylesi, "Jenerik" bir teknolojiye yetişmektir?

Çünkü, böylesi bir teknolojiye yetişmek -tabii, o teknolojiyi üreten siz değilseniz yetişmek- o teknolojiye egemen olabilmek, ekonomik yaşamın hemen hemen bütün alanlarında çağa ayak uydurabilmeyi; dahil olduğunuz dünya sistemi

⁴ Bu tür teknolojiler, konuya ilişkin Türkçe literatürde de, çoğu kez ve kısaca "Jenerik" teknolojiler biçiminde anılıyor.

içinde -bizim ülkemiz için kapitalizmin dünya sistemi- ayakta kalabilmeyi; rekabet edebilmeyi; dünya nimetlerinden daha büyük bir pay almayı sağlıyor.

Sorun, onun içindir ki bu tür bir teknolojiye yetişmektir.

Onun içindir ki, 19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya, **İngiliz** teknolojisine yetişmek istemiştir.

Almanya için İngiliz teknolojisi **buhar** teknolojisidir; tabii, buna dayalı mekanizasyon teknolojisidir; çelik teknolojisidir; çelik köprü teknolojisidir; demiryolu teknolojisidir; demirden gemi yapma teknolojisidir. Hedef; bu teknolojiye; dönemin, "*pervasive generic*" teknolojisine yetişmektir.

Onun içindir ki, Japonya, II. Dünya Savaşı sonrasındaki sınaî atılımını yaparken, yakın geleceğin "*pervasive generic*" teknolojisi hâline geleceğini gördüğü; elektronik teknolojisine; bu teknolojiye egemen olmaya, olağanüstü bir önem vermiştir.

Onun içindir ki, Japonya'dan sonra yola koyulanlar; G.Kore ve Tayvan gibi ülkeler için de sorun, zaman içinde çok daha "spesifik" hâle gelen/belirginleşen elektronik teknolojilerine: yani,

- mikroelektronığe,
- telekomünikasyona,
- bilgisayar teknolojisine

ve son çözümlenmede, enformasyon teknolojisine yetişebilmektir.

Sanıyorum, "teknolojiye yetişme" derken ne tür bir teknolojiyi kastettiğimi biraz açıklayabildim. Ama, "yetişme" derken neyi anlatmak istediğimi de açıklamam gerekiyor.

"YETİŞME" NE ANLAMA GELİYOR?

Belli bir teknolojiye yetişmek; tabii, bende olmayan, kendimin, kendi ülkem, üretmediği teknolojiye yetişmek; her şeyden önce, o teknolojiyi bir biçimde edinmeyi; öğrenip, özümsemeyi; ekonominin ilgili etkinlik alanlarına, üretimin ilgili alanlarına yayarak -yani o teknolojinin difüzyonunu ve füzyonunu sağlayarak- kullanır hâle gelmeyi içerir.

Peki, yeni bir teknolojiyi, bir biçimde aldım, öğrendim, özümstedim, yaydım, kullanmaya başladım; yani, terminolojiye uygun olarak söylersek: teknoloji transferini başardım. O teknolojiye yetişmiş mi olurum?

Hayır.

Teknolojiye yetişmek, elbette, sayılan bu aşamaları, teknoloji transferini ama asıl (ve gerçekten yetişmek):

- transfer edilen teknolojiyi, geliştirebilme yeteneğini ve
- transfer edilen teknolojiyi, bir üst düzeyde yeniden üretebilme yeteneğini kazanmayı, daha somut bir deyişle:
 - ürün geliştirebilme, yeni ürün tasarımı yapabilme;
 - üretim yöntemi/proses geliştirebilme, yeni yöntemler tasarlayabilme;
 - organizasyon yöntemlerini geliştirebilme, yeni organizasyon yöntemleri tasarlayabilme yeteneğini

kazanmayı içerir. Ülke olarak bu yetenek kazanılabilmişse, o teknolojiye yetişilmiş olur.

TEKNOLOJİYE YETİŞME - SANAYİLEŞME ÖZDEŞLİĞİ...

Sanayileşmekte olan bir ülke, sanayileşme sürecine giren bir ülke, teknolojiye bu yeteneği kazanabilmişse; dönemin "*pervasive generic*" teknolojisinde bu yeteneği kazanabilmişse, **sanayileşmiş** olur.

Sanayileşmek, aslında, bu tür bir yeteneği kazanmış olmak demektir.

Ele aldığımız "teknolojiye yetişme sorunu" demek ki; "sanayileşme sorunu" ile özdeştir; aynı şeydir. **Teknolojiye yetişme sorununu, sanayileşme sorunu olarak da okuyabiliriz.**

Teknolojiye yetişme ya da sanayileşme, şu ana kadar ortaya koymaya çalıştığımız çerçevede anlaşılacak koşullarla ele alınırsa; Türkiye gibi bir ülke için, ya da genel bir ifadeyle, kapitalizmin dünya sisteminde yer alan, ama henüz sanayileşmemiş bir ülke için, gerçekten sorundur; hem de çetin bir sorundur.

Teknolojiye yetişmeyi, yalnızca yeni teknolojiyi kullanabilme becerisi kazanma biçiminde anlasaydık, ya da sanayileşmeyi;

- makina-donanımı dışarıdan getirip,
- know-how'ı dışarıdan alıp,
- fabrikayı yabancı montörlerin nezaretinde kurup,
- ürün tasarımını (ya da reçetesini) yine dışarıdan lisans altında alıp,
- hatta teknoloji yoğun ana ve yan girdileri de ithâl edip

belli mal gruplarını üretebilir hâle gelmek biçiminde anlasaydık, sanayileşme sorun olmaz mıydı?

Elbette, o dahi belli bir çabayı, gayreti, kararlılığı **gerektirirdi**; ama bu, o kadar da zor olmazdı. Çünkü, kapitalizmin dünya sisteminin kendisi buna rahatlıkla cevaz vermekte; hatta sistemin başını çeken gelişmiş ülkeler, belli tarihsel koşullarda, bunu kendileri de isteyebilmekte; hatta ve hatta bunun için yardımcı da olabilmektedirler.

Örneğin, 1967 resesyonda, Fordist sistem, büyüyen krizini aşabilmek için, gelişmiş ülkeler coğrafyasında yer alan üretim etkinliğinin bir bölümünü (emek yoğun bölümünü) emeğin ucuz olduğu, bir kısım Uzak Doğu ve Güney Amerika Ülkelerine kaydırmaya başladığı zaman, bu ülkelerde gerçekten güçlü bir sanayi hareketi doğdu.

Artık, neredeyse bütün bir dünya coğrafyasına dağılmış, uluslararası üretim bantları kuruluyor; ama bu bandın, beyin yoğun / tasarım yoğun / teknoloji yoğun ucu, tasarım ve teknoloji geliştirme/üretim ucu, gelişmiş ülkede kalıyor; emek yoğun ucu, örneğin, montaj ("*assembly line*") ucu ise, diyelim G.Kore'de, Tayvan'da oluyordu.

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, Fordist sistemin bu genişleme sürecinde, sanayileşmiş ülkelerde 8 milyon insan işini kaybediyor; ama Latin Amerika ve Uzak Doğu'da, yaklaşık bu sayıda insan, iş kazanıyordu.⁵

Fordist sistem bütün bir dünyayı üretim alanı olarak kullanabilme yaklaşımı çerçevesinde; bu yaklaşımın bir gereği olarak ya da pazar sorununu aşabilmenin bir gereği olarak; **belli alanlarda, çağın en ileri teknolojilerini**, sisteme dahil her ülkeye aktarabiliyordu.

Örneğin, 1980'lerde olduğu gibi, Türkiye'de, çağın en ileri teknoloji telekomünikasyon altyapısı kurulabiliyor; **sayısal teknoloji**, telekomünikasyon alanında Türkiye'ye aktarılabilir; ve Türkiye telekomünikasyon şebekesi,

⁵ Peet, R., 1991., **Global Capitalism: Theories of Social Development**, Routledge, London and New York.

sayısallaşma oranı açısından, Avrupa'da, Fransa'dan sonra ikinci sıraya yükselibiliyordu.⁶

Bu mümkündü, bu bir imkân olarak vardı; çünkü, aynı dönemde, telekomünikasyon cihazları geliştiren ve üreten, uluslararası firmalar için, gelişmekte olan ülkeler pazarına girebilmek, ürünlerini orada satabilmek, yaşamsal önemdeydi.

Niçin öyleydi?

Çünkü, 1980'lerin başlarına gelindiğinde, bu firmalar, yeni sistemler geliştirmek için, toplam olarak, 6 milyar \$'ın üzerinde harcamada bulunmuşlardı; ama, telekomünikasyon altyapılarını yenileyerek belli bir doyuma ulaşmış bulunan kendi iç pazarları (yani Japon, Avrupa ve ABD pazarları) kendileri için *de-facto* kapalıydı; önlerinde tek bir pazar imkânı vardı: gelişmekte olan ülkeler...ve bu pazar, onlar için yıllık, 2-3 milyar \$'lık bir pazar demektir.⁷

Türkiye böylesi bir konjunktürde kendi ileri teknoloji telekomünikasyon altyapısını kurdu. Çağın egemen teknolojisi olan enformasyon teknolojisinin temel taşlarından biri diyebileceğimiz sayısal teknolojiyi, telekomünikasyonda aldı, kullanmasını öğrendi, bu alanda kullandı.

ÖZDEŞLİĞİN GEREĞİNİ YERİNE GETİRMEK ya da GETİRMEMEK...

Sayısal teknolojinin son derece belirleyici bir niteliği var: modüler bir teknoloji.⁸ Bu teknolojiye, enformatiğin belli bir alanında, diyelim telekomünikasyonda egemen olabilmişseniz, bu yeteneğinizi, yine enformatiğin başka bir alanında, yaratıcı bir biçimde kullanabiliyorsunuz. Tıpkı makina tasarım yeteneğine sahip olmaya eşdeğer bir yetenek. Ya da basit bir benzetme ile söylersek; "lego" ticari adıyla anılan türden oyuncakları hepimiz bilirsiniz. Birbirinden çok farklı biçimler oluşturmaya yönelik setlerin hepsi de aynı tür yapı taşlarını kullanır; bu yapı taşları, bütün setlerde aynı tekniklerle bir araya getirilir. Bir sette beceri kazanmışsanız, kendiniz de bir başka set tasarımı yapabilir / yaratabilirsiniz.

⁶ Eyyuboğlu, H., Dr., 1991., "2000'li Yıllar ve Telekomünikasyon", **MMO 1991 Sanayi Kongresi, Türkiye'de Telekomünikasyon Sanayileri (Sorunlar/Çözümler/Gelişme Dinamikleri), Yuvarlık Masa Toplantısı**, 29 Eylül 1991., Ankara.

⁷ Hoffman, K., 1989., "Technological Change in Telecommunications; Implications for Industrial Policy in Developing Countries" (in) UNIDO, **New Technologies and Global Industrialization, Prospects for Developing Countries**, PPD. 142, 13 November.

⁸ a.g.e.

Telekomünikasyonda sayısal teknolojiye egemen olmak da, benzer biçimde, size başka sistemler tasarımı yeteneğini kazandırır. Ama önce buna niyet etmek, bu yeteneği kazanmaya karar vermek ve bunu kazanabilmenin altyapısını, sanayi, teknoloji-bilim altyapısını kurmak gerekir.

Oysa Türkiye bunu hiç düşünmedi, denemedi. Sayısal teknolojiyi telekomünikasyonda aldı, kullandı, orda bıraktı.

Hatta, sahip olduğu telekomünikasyon sisteminde, hiç olmazsa bundan sonra meydana gelecek teknolojik gelişmelere / yeniliklere kendi tasarım gücümle, kendi AR+GE'mle ayak uydurabileyim, hiç olmazsa bu alanda kendi ulusal yenilik (*innovation*) sistemimi kurabileyim'i de kendisine dert edinmedi.

Ama, aynı dönemde, bu tür sorunları kendisine dert edinen başka ülkeler vardı: 1982-86 yılları arasında telekomünikasyon sanayiine 6 milyar \$ yatırım yapan, G.Kore, Türkiye'nin aksine,

- fiberoptik kablo sistemlerini yerli olarak tasarımı ve üretme yeteneğini kazanmayı,
- (10.000 hat kapasiteli) kendi sayısal santral sistemini geliştirmeyi,
- videotex ve teletex terminallerini yerli olarak geliştirmeyi,
- ve biran önce ISDN (Tümleşik Hizmetler Sayısal Şebekesi) teknolojisine girmeyi de kendisine dert edinmiş ve bu amaçla, kendi AR+GE sistemini ve teknolojik alt yapısını geliştirmeye koyulmuştu.⁹

G.Kore'nin bu yaklaşımı yalnızca telekomünikasyon da değil, mal ve hizmet üretimin bütün alanlarında geçerliydi.

G.Kore çağın "*pervasive generic*" teknolojisini yakalamak için, sanayileşmek için, kendi olanaklarını ve dahil olduğu sistemi zorluyor ve gerçekten de, yeni sanayileşen ülkeler adıyla anılan kuşağın başını çekiyordu.

Her ikisi de aynı dünya sisteminin birer parçası olan ve bu sistem içerisinde aşağı yukarı aynı serbesti derecesine sahip bulunan Türkiye ve G.Kore'den, Türkiye gerilerde kalırken, G.Kore, izlediği, ulusal bilim-teknoloji-sanayi, politikasıyla, stratejisiyle öne fırlatabiliyordu.

Türkiye henüz sanayileşmenin eşğinde beklerken G.Kore, hızla sanayileşmiş ülke statüsüne doğru yol alabiliyordu.

⁹ a.g.e.

Böylece G.Kore, Fordist sistemin, üretim alanını dünya coğrafyasına yayarak da atlatamadığı krizini, bir başka atılımla çözmeye yöneldiği bir dönemde, bu **yeni sürecin** koşullarına da ayak uydurabilme **imkânını** elde edebiliyordu.

Teknolojiye yetişme-sanayileşme özdeşliğinin gereğini yerine getirme bilinç ve çabasındaki bir ülke, dahil olduğu dünya sistemi içinde, hiç olmazsa daha iyi bir konuma gelme imkânını zorlayabiliyordu.

İMKÂN LARI ZORLAYANLAR ve AKSİ YÖNDE GİDENLER

Biraz önce sözünü ettiğimiz **yeni süreç**, Fordist sistemin, sürüp giden krizini, enformasyon teknolojisinin bir türevi olan, esnek üretim-esnek otomasyon teknolojilerine ve iş sürecinde ("*labour process*" teki) köklü bir dönüşüme sırtını dayayarak; yani bir anlamda kendisini de değişime uğratarak atlatma girişimini ifade etmektedir.

Bu süreç, belki de, Fordist Sistemin genişleme döneminde, Dünya Coğrafyasına yayılmış bulunan üretiminin yeniden gelişmiş ülkeler coğrafyasında toplanması sonucunu yaratacaktır.¹⁰

Niçin böylesi bir sonuç ortaya çıkabilir?

Başlıca üç nedenle:

Birincisi, uluslararası üretim bantlarını doğuran etken; yani, Fordist Sistemin ucuz emeğe olan bağımlılığı; ucuz emeğe olan mutlak gereksinimi, belli ölçüde ortadan kalkabilecektir. Çünkü, yeni teknoloji; esnek üretim-esnek otomasyon teknolojisi, belli bir emek/işgücü kategorisini ikame ederek prodüktiviteyi yükseltme imkânını getirmektedir. Bu imkân, üretimin emek yoğun ucunu, ucuz emek cenneti olarak görülen, gelişmekte olan ülkelere taşımayı mutlak bir zorunluluk olmaktan çıkaracaktır.

İkincisi, Fordist Sistemin, ürün ve üretim kapasitesi bazında, ölçek ekonomilerine olan bağımlılığı, yeni teknoloji ile, belli bir ölçüde azalacaktır. Bir başka deyişle, sistemin tek tek ürünler bazında, bütün dünya pazarlarında kitlesel talepler yaratma; bunun için de, gelişmekte olan bazı ülkeleri, dünya pazarlarına sıçrama tahtası olarak kullanma gereksinimi azalacaktır.

Üçüncüsü, esnek üretim-esnek otomasyonla birlikte yerleşmeye başlayan yeni üretim sistemi; örneğin, bu sistemin karakteristiklerinden biri olan sıfır

¹⁰ Bknz., Kaplinsky., R., 1989., "Teknolojik Devrim ve Uluslararası İşbölümünde Üçüncü Dünyanın Yeri", Çev. A.Göker, **Endüstri Mühendisliği**, Ocak 1991, Sayı 11 ve Mart 1991, Sayı 12.

envanterle çalışma ilkesi, gelişmiş ülkelerde konumlanmış durumdaki ana firmalara girdi sağlayan, gelişmekte olan ülkelerde konumlanmış yan sanayi kuruluşlarının, ana firmalar yakın coğrafyasında toplulaşmasını getirmektedir. Diğer bir deyişle, ucuz girdi temini için yan sanayiini geliştirmekte olan ülkede kurma seçeneği; sıfır envanterle çalışmaya geçildiğinde, yerini, yan sanayiini, kendi, gelişmiş ülke coğrafyasına çekme zorunluluğunu getirmektedir.

Fordist sistem, alacağı yeni biçim çerçevesinde, **bu nedenlerle**, yer seçimini değiştirdiğinde; geliştirmekte olan ülkelerin, başlangıçta, bu ülkelerdeki ucuz emeğin karşılaştırmalı üstünlüğüne dayalı olarak kurdukları dışa dönük sanayileri nasıl ayakta kalacaktır? Eğer, o ülkeler zaman içinde teknoloji yeteneklerini geliştirmemişlerse...

Fordist sistemin 1967'den sonraki evresinde, sistemin genişleme bölgelerinde yer almış olan ülkeler arasında, bu evreden, teknoloji yeteneğini geliştirerek; teknolojiye yetişme konusunda ciddi adımlar atarak çıkabilmiş ülke sayısı, ne yazık ki, pek fazla değildir. Bu ülkeler Yeni Sanayileşen Ülkeler adıyla anılıyor. G.Kore bunların tipik örneği ve en başarılıları...

G.Kore, bunu başarırken uyguladığı model neydi? İzlediği strateji neydi?

Çok kısa olarak söylemeye çalışacağım:

Stratejik hedef şuydu: Belli bir zaman diliminde, teknoloji açısından bazı uç noktaları da kapsamak kaydıyla, olabildiğince geniş bir yelpazede, mal ve hizmet üretebilme becerisiyle birlikte, teknoloji geliştirebilme yeteneğine de sahip olabilmek...

Bu beceriyi, özellikle de, çağın egemen teknolojisinde, elektronikte gösterebilmek...

Bu stratejik hedefe ulaşabilmek için, sanayi politikasıyla tümleşik bir teknoloji politikasının izlenmesi öngörülmüş ve bu yaklaşım, G.Kore'de, sanayileşme sürecinin bel kemiğini oluşturmuştu. Bu politikanın uygulama aracı ise, sanayi ve eğitim sistemiyle tümleşik, ulusal bir AR+GE ağının kurulmasıydı.

Bu, uzun dönemli / uzun soluklu bir stratejiydi.

Bu stratejinin kararlılıkla izlenebilmesinde devlete son derece belirleyici bir rol biçilmişti: Devletin orkestrasyon işlevini üstlenmesi ve bu orkestrasyon sayesinde bütün ulusal olanakların belli bir hedef doğrultusunda seferber edilebilmesi G.Kore'nin başarısında belirleyici bir rol oynadı.

Bu model aslında, Japonya'nın bir geç kalan ("*late comer*") olarak, II. Dünya Savaşından hemen sonra, son derece parlak bir biçimde uyguladığı, **teknolojiye yetişme stratejisinin**, G.Kore koşullarına uyarlanmış bir biçimiydi.

Japon modelinin, Japonların uyguladığı teknolojiye yetişme stratejisinin, elbette, Japonlara özgü, "Japon sistemi" denen sisteme özgü, pek çok belirleyici motifi vardı. Ama hiç kuşkusuz, Japon modelinin temelini oluşturan, teknolojiye yetişme motivasyonu ve bu motivasyonla ortaya konan yetişme stratejisinin tarihsel kökenleri, Alman İktisatçı Friedrich List'in 19. Yüzyıl Almanya'sına özgü koşullarda inşa ettiği teknoekonomi kuramına kadar uzanmaktadır.¹¹ Bu kurama dayalı teknoekonomi politikasıyla da, Almanya, o dönemde B.Britanya İmparatorluğu'na yetişebilmişti.

Bu kuramın ve genel olarak Listgil politikaların kilit noktası da, arkadan gelenin, serbest pazar ekonomisi kurallarını, öndekine yetişinceye dek askıya almasıydı.

Japonya modelinde de, G.Kore modelinde de bu son derece açık ve belirleyici bir nokta olmuştur.

Bütün bunları söyledikten sonra Türkiye için pek fazla bir şey söylemeyeceğim. Tek cümle yeterli: Kapitalizmin Dünya Sistemi çerçevesinde, teknolojiye sonradan yetişen ülkelerin, ya da bununla aynı anlama gelmek üzere, sonradan sanayileşen ülkelerin, ortaya koydukları pratik ya da bu pratiğin kuramsal kaynakları neyi öngörmüşse, Türkiye, özellikle 1980'den sonra, bunun tam aksini yapmıştır ve bu açıdan, doğrusu, oldukça ilginç bir ülkedir. Çünkü, kendisiyle karşılaştırılabilir bütün ülkeler içinde, o ülkelerin zorladığını zorlamayan ve kendiliğinden tam aksi bir yöne yol alan tek örnektir, **aykırı örnektir.**

¹¹ Freeman, C., 1989., a.g.e.